Թարախոյ". այսինքն մորթի այն հիւանդագին վիճակը որ Թարախալից բշտիկներ դուրս կու տայ:

Հետեւաբար Գաղիանոսի վերի վկայութեան համեմատ Հարսնոյ ծաղիկ բառին միակ ուղիղ իմաստը հարսանիթի (rougeole) եւ կամ ծաղիկի (variole) նման մորթի հիւանդութիւն մ'է եւ ոչ Թէ խակական դաշտի ծաղիկ[5]:

Միակ տարակոյսը որ կրնայ ծագիլ այս մասին, այն է Թէ՝ վերոյիշեալ մեկնութիւնը Գաղիանոսի յետին գաղափարողին քմածին մէկ ենթադրութիւնը կրնայ ըլլալ. միւս կողմէն, ինչպէս Հարսնուկ՝ Թրք. կէլինճիք բառին Թարգմանութիւնն է, ա'յսպէս Հարսնոյ ծաղիկ բառն ալ կը համապատասխանէ Թրք. կէլինճիք չիչէյի (բառացի «Հարսնուկի ծաղիկ») բառին, որ մի միայն դաշտի ծաղիկ (պուտ. վայրի խաշխաշ) կը նշանակէ եւ ոչ Թէ հիւանդութիւն:

Հետեւաբար ձեռագրի մը լուկ մէկ վերկայութեան վրայ հիմնուած՝ Թէպէտ չենք կրնար վերջին խօսքը ըսել, սակայն այսչափը կրնանք հաստատել Թէ Հարսնոյ ծաղիկ նախ՝ յետին դարու բառ է, երկրորդ ատոր բոյս նշանակութիւնը առ այժմ շատ կասկածելի կը մնայ:

(5) Գաղիանոսի վերոյիշեալ վկայութիւնը ("Պուտ որ է հարսնոյ ծաղիկ, այսինքն հարսանիք") աչքի տակ ունեցեր է նաեւ Զաքէլեան, սակայն անտեղեակ ըլլալով Պուտ բառի նորագիւտ «բշտիկ» նշանակութեանն, հարկադրուեր է ասոր երկու նշանակութիւնները Հարսանիք բառին վերագրել. ուստի իր բառարանին մէջ կը գրէ "Հարսանիք... (1) rosolia... (2) ծաղիկ խնչ. տճկ. նիւանա, (իտ.) anemone" (տես անդ Բ. 858).

Զաքէլեանի այս մեկնութեան հետեւեր են նաեւ Հ. Մ. ՔալՁունի (տես բառ. Արուեստ. և Գիտ. rougeole և coquelicot բառերուն տակ) և Հ. Մ. Պետրոսեան (տես բառ. հայ–անգլ. էջ 393 բ). Սակայն Հարսանիքի այս երկրորդ «ծաղիկ, բոյս» նշանակութիւնը այլուստ անծանօթ է մեզի, մինչդեռ Պուտ բառին «ծաղիկ» իմաստէն զատ, «բշտիկ» (մորթի հիւանդութիւն) եւս նշանակելը արդէն տեսանք վերեւ. և ասոր

* * *

Ամփոփելով մեր ըսածները, Բասմաջեանի հրատարակած "Անգլիատց անգլէտ"ի միջոցաւ յայտնի կ'ըլլայ Թէ՝

1· — Հարսնուկ, հակառակ Նորայրի կարծիքին, ստորին հայերէնի բառ է:

2· — Այս (Հարսնուկ) բառը մեր մէջ մի միայն «anemone, Պուտ» կը նշանակէ, եւ ոչ Թէ վայրի խաշխաշ[6]:

3· — Առհասարակ մեր բոլոր հեղինակներէն Հարսնուկի հոմանիշ համարուած Հարսնոյ ծաղիկ բառին բոյս նշանակութիւնը առ այժմ վիճելի կը մնայ, քանի որ նոյնքան հաւանական է ատոր «հարսանիթ» (մորթի հիւանդութիւն) նշանակութիւնը:

4· — Սակայն այս (Հարսնոյ ծաղիկ) բառը եթէ նոյնիսկ բոյսի իմաստ ունենայ, ոչ Թէ վայրի խաշխաշ պիտի նշանակէր, այլ «Պուտ», քանի որ Գաղիանոս յայտնապէս "Պուտ. հարսնոյ ծաղիկ" գրած է:

5· — Այս Հարսնոյ ծաղիկ բառն ալ, հակառակ Նորայրի կարծիքին, ճիշտ Հարսնուկ բառի նման, ստորին հայերէնի բառ է:

Հ· Ս· ՖԵՐԱՀԵԱՆ

ծագումով ալ հայերէն ըլլալուն կը վկայէ Աճառեան, այսպէս գրելով՝ "Պուտ. «բշտիկ»... բնիկ հայ. բառ՝ հնխ. bud «ուռչիլ» արմատից... նոյն արմատին է պատկանում նաեւ Պուռակ «բողբոջ» եւայլն". (տես Աբմատ. բռ. հա. Ե. էջ 1132).

(6) Զաքէլեանն և Նորայր Հարսնուկ բառը «վայրի խաշխաշ» մեկնած են, անշուշտ ատոր Թրք. Կէլինճիք չիչէյի հոմանիշին երկդիմի իմաստէն շփոթելով. ստուգիւ այս Թրք. բառը «վայրի խաշխաշ, ֆր. coquelicot» եւս կը նշանակէ (հմմտ. A. C. Meynard բռ. Թրք–ֆր.), սակայն այդ Թրք. բառին իսկական նշանակութիւնը «պուտ, ֆր. anémone» է, ինչպէս կը վկայեն J. D. Kieffer, T. K. Bianchi, A. Handjeri բառարանները. Միւս կողմէն Հարսնուկին արբ. Շագաիգ էն-նիհրման հոմանիշին «պուտ» իմաստն ալ անհերքելիօրէն նոյնը կը հաստատէ.

ՄԵՐ ՔԵՐԹՈՂԱԿԱՆ ՀՈՒՆՁՔԸ

Գրասենեակս վրան ունիմ հինգ քերթողական արտադրութիւններ և մէկ Թատրոն: Ճիշտ է որ Հայերս ամէն կողմ բանաստեղծ ենք. Հայաստանէն մինչեւ հեռաւոր գաղութներ: Բայց կարեւոր կը նայիմ այս նոր հեղինակներուն վրայ. հակառակ որ ունին ոմանք ընդհանրէն չընչուտ, սակայն Օշականը զիրենք պիտի չընդունի երբեք իր Պանթէոնին մէջ: Ոչ իսկ գեղեցիկ Թուղթը և շուայլ տպագրութիւնը կրնան մեղմել անոր անողոք դատաստանը: Նա դուրս վարած է հոկայ Աւիշան մը, Պէշիկթաշլեան մը, Սիամանթօն, Ռ. Սեւակը, բոլորը բոլորը, ուր մնացին այս նորաթեւ արտայոյները:

Բայց պիտի ըսեր քերթող մը

Մի հաւատար քննադատին պահանջկոտ,
Ներքինի է իր մաքով.
Ա՛ւելի նա քու փառքիդ է նախանձորդ,
Քան արուեստին ջատագով:
Գոռեմի պէս կը բզզայ շուրջը վարդին,
Երբ անոր ծոցն է մեղուն:
Անկարող է հանելու մինչ նեկտարին
Կ'ըսէ, չունի բոյր և գոյն...:

Եւ այս նոր քերթողներն ալ ունին իրենց վարդը և ծաղկած ծիրանիի ծառ մը՝ իրենց երգին նիւթ:

Երկու հեղինակ Ամերիկայէն կու գան. Յակոբ Յ. Աստուրեան իր Անդաստանով և Սօֆիան Յ. Աստուրեան իր Անդաստանով և Սօֆիան Զարեհ Գազազեանի՝ Մասիսը կը խօսի և Յարութիւն Տասգեանի՝ Ծաղիկաձորը: Ե. Գաւալճեանի Անգիլին, Գահիրէի մէջ ծնունդ առած է:

«ԱՆԴԱՍՏԱՆ»ի հեղինակը յառաջաբանով կը բացատրէ իր ներշնչումներու աղբիւրը: Վերադարձ հայ գիւղական կեանքին: «Այսպէս իր պզտիկ և անպաճոյճ գիւղը, իր քաղաքն ու դարաւոր հայրենիքը, իրենց բոլոր սաքով ու կազմով, յուշերու ափ մը հողն մէջ պարուրուած, և այդ ծրարը իր սրտին վրայ, բանաստեղծը իր հետ երկրէ երկիր կը տանի...: Եւ ինչպէս որ ծառը իր արմատին պիտի գիմէր սնունդի համար, մենք ալ գիմեցինք մեր էութեան հետ շաղուած ու անկէ ուժաւորող գիւղի մշտավառ պատկերներուն»...: Բարի յաջողութիւն:

Կիլիկիանուոտի յուշիր առաջին քերթուածով մեզի կու տայ գիւղին ընդհանուր պատկերն ու կեանքը, գրուած անկեղծ ներշնչումով, քիչ մը անմշակ և շատ մը բառերու ենչպէս, արցնուտ իսալիով (այսինքն խաչակնքելով), կամայական սեղմումներով: Զէ վախցած Տէրտէրներու անարդիականներեն զիրենք այծ կոչելով: Պէտք է գիւղին վրայ գրել առանց անուս գիւղացիի լեզուն գործածելու: Քերթուածը կեղծիքի երեւոյթ կ'առնէ և հեղինակը աշուղներու շարքին նստելու անժամանակ պատիւը չի կրնար ունենալ: Աստուրեան այս կերպով շատ մեզանչած է: Մէկ յանցանք՝ որ Օշական երեն պիտի չներէ Յարեանեան:

Արձակունակ է Անապատի կողմ աշխարհի գրութիւնը. նիւթը գեղեցիկ և արժանի գեղեցկագոյն էջեր ունենալու: Երեք բանաստեղծութիւն են ասոնք՝ Կոտակը, Մանը, Մահին վերջ, նուիրուած իր տարագիր մօրը մահուան: Յանկարծ սովորական տեղիքներու մէջ կը գտնուի գոհար մը.

Գիւղերբին հոր մը կար Թաց
Մայրս հոն նետեցինք.
Եւ օդին մէջ խաչ մը կնքած՝
Նետեցինք, լացինք...:

Հոս գրաւիչը զգացումի անկեղծութիւնն է. ինչպէս այս տողերուն մէջ

«Օրհնեալ ըլլաս, Աղաւնի քոյր
Որ աղաւնու պէս լուսաթիռ
Բռնած ձեռքէս սիրահամբոյր
Հայ աշխարհին գիրկն ինձ տարիր»:

Կ'անցնինք յետոյ իր ՀՈՂԻ ԵՐԳԵՐ-ուն, որոնք կրնային միանալ Գիւղի երգեր-ուն որ առանձին լայն բաժին մ'ունին այս Անդաստանին մէջ: Զորս քերթուածներ ազդուած մեր նշանաւոր Կալի երգէն: Կարծեմ մեզի դժուար է այլ եւս գրել այն պարզութեամբ և բնականութեամբ

digitised by A.R.A.R.@

նութեամբ ինչպէս Հայ գիւղացին պիտի զգար և արտադրէր. անօգուտ աշխատանք կը թուի ինձ այս արուեստական նմանողութիւնը. հա-կառակ որ հեղինակը ստէպ կը բարձրանայ բա-նաստեղծական թռիչներով։ Լաւ է աշուղական անգաստանին մէջէն ծաղիկներ քաղել բայց այդ փունջերը անպաճոյճ խոտով չէ կարելի կապել և ոչ անոնց գովքը հիւսել գիւղացնակ բացա-գանչութիւններով։ Պէտք է բարձրանանք և բարձրացնենք։

Առջի սիրոյ աստղակայ երգերը սիրային և մշուշոտ աշխարհներ կը տանին՝ միշտ աշուղա-կան շղարշն երենց ուսին։ Կը պակսի խորհուրդ, կը պակսին պատկերներ և արտաքին նկարա-գրութիւն մ'է եր հոգեկան թափառումներուն, աւելի ուշադիր նմանահնչիւն կրկնութիւններ-ու, որոնք արտաքին փաղաքշանք մը կու տան նախ գրողին, ապա ընթերցողին։ Յաջող կտոր մ'է ասոնց մէջ Աստղիկ քերթուածը՝ ուր կը նկարագրէ Սիրոյ գիշուշիին ստեղծումը։

Անշուշտ Անգաստանի ոգեշաղը իր Գիւղի երգերն են.

«Կարճլիկ օրեր, անմար յուշեր,
Սրտիկ տաղող յամառ փուշեր
Եւ անլեզու լուռ ընկերներ»։

Ես չհանեցայ այս բնաբանին, մանկապար-տէզի ընթերցարանի յարմար է «Կարճլիկ օրեր»ը, հեղինակը կարծես բանաստեղծական սրամտութիւն կը տեսնէ ասոնց մէջ։

Գիւղի քերթուածն անյաջող է։ Դանիրացիրը, ազուոր նիւթ և «Բացէք դռներդ գիւղիկ» յան-գերը սիրուն, սակայն գիմագիր բացատրու-թիւնները բռնազբօս են։

Շատ քերթուածներ կան որոնց մէջ ալնուա-կանութիւն կը պակսի, կարելի է գրել ո՛և է նիւթի վրայ նոյն խակ ամենախոնարհ ոչ ա-վրայ, սակայն զանոնք բարձրացնելով և ոչ ա-նոնց ցածնալով։ Իրապաշտ գպրոցի ամենամո-լեռանդ ներկայացուցիչն ալ պիտի ըմբոստանար այսքան հաւատարմութեան վրայ։

Կարգացէք իր «Աշծր» «Կուկուղիկու»ն, որոնցմով, ոչ գիւղը կը գեղեցկանայ և ոչ շաղոտ արշալոյս կը ծագի։ Անարուեստ է իր «Ախոռ»ի վրայ գրածը, նեռուած բարձրածեմ պատկեր-ներ որոնք երաբու չեն կապուած, այլ քարերու գեղի մը կը նմանին։ Լաւագոյն կտորներէն է իր Տղան, քերթուածը, ուր արուեստ գրած է և իրապաշտութիւնը թափանցիկ քօղ մ'ունի վրան.

«Յանքերուն մէջ հասակ, հասակ
Տղայ մ'էի ես հերարձակ.
Արեւակեզ տղայ մը սեւ
Բոպիկ, զուարթ, ազատ, ուժեւ...
Ու դաշտին մէջ, երկնքի տակ
Չիս կը մղէր անսպատակ.
Անլուր, անվիշտ տղայ մը վառ,
Որուն աչքէն կեանք կը ցոլար»։

Եթէ վերցնենք հասակ հասակ կրկնութիւնը, և այն ոճն՝ բառը՝ քերթուածը սիրուն է։

Իր վերջին ոտանաւորները «Թափառումներ» անշուշտ հոգեկան աշխարհի մէջ չէն, այլ պա-բասրահներու, փողոցներու իր սեփական տան մէջ և ուրիշներու կեանքէն ներս։ Ասոնց մէջն ալ նոյն հեղինակն է, իր ոճը և ներշնչումը. հոն ուր ուզէր է բանաստեղծ ըլլալ յաջողեր է, ինչպէս սա Պատկերներ քերթուածին մէջ. լրջութիւն և նկարագրական խիտ ոգի մը կայ։ Բայց Աստուրեան շատ կը սիրէ կարճիկ, պոտիկ, մանիկ, նեննի, տատա, եւայլն բա-ռերը ուր կը գտնուի իր ակարութիւնը։

Անգաստանի հեղինակին չէն պակսիր լաւա-գոյն էջեր տալու ընդունակութիւն, երբ մաքրէ իր լեզուն, ուշադիր ըլլայ բաղաձայններու խաութեան. չփափաքի թեթեւօրէն վերցնել աշուղական ոճը, և հայկական երանգներուն տայ արդիական արուեստ։

* * *

Վահրամ Սօֆեանի ՆՈՐ ԳԱՐՈՒՆ-ը պատ-կերներու ալպոմի ոճով տպուած է։ Գեղեցիկ թուղթ. լայն էջեր, խորագրոշմ տառեր, սպի-տակափայլ լուսանց.քներ։

Հեղինակը աւելի ծանօթ է հանրութեան և աւելի ներշնչումի երեւոյթ ունի քան Աստուա-ծեանը։ Զենք գտներ աշուղական ազդեցութիւն, նա այսօրուան բանաստեղծ է և եւրոպական արուեստի հետեւող, մանաւանդ թէ բարձր թռիչքներու սիրահար երբ թեւերը զինքը հո-ղէն վեր կը բռնեն։

Կուչուռնքով կը սկսի իր առաջին էջը, հրաւէր երգերուն որ այլեւս պարահանդէս չերթան, ունայն ճախրանքներու տեղ, տատրակի և ատա-ղերու նման թառին լռիկ և ինջիկ այս մա-տեանին մէջ։ Գիւտաւոր և ներշնչուած չէն։ Իր Զօնը, նուիրուած իր սիրասուն «Պերճուս-հիէն», պէտք էր նուրբ, զգայուն և քնքուշ ըլլար։ Պատերազմի փողը այստեղ ունայնօրէն կը հնչէ։

«Օ՛ն, արթնցէք և զինուեցէք, ով գուբ երգերն [իմ անահ,
Թող ձեր փողերն հոգւոյս խորէն կարօտագին [որոտան»։

Երիտասարդական սրտի յախուռն ալիքներ, որոնք օր մը անշուշտ կը ցածնան։

Կը մանենք նոր գարունով, իր քերթուած-ներու աշխարհը։ Գեղեցիկ և պատկերալից կը սկսի եթէ չվերջանար.

«Պիտի ըսեմ ողջ վարձակալ սարդերուն,
Թէ լրացան պայմանագրերն ամիսուն»։

Գիւղի սիրական տունը գարնան արեւուն դէմ բանալ, աղուոր մտածութիւն է եթէ այս ան-կումները չըլլային։

Սօֆեան յաճախ կը զոհէ իր ներշնչումները յանգերու կատարելութեան և կը դառնայ ար-ուեստական. պատկերները կարկտանի երեւոյթ կ'առնեն և երանգները ամբողջութիւն չեն կազ-մեր։ Ինչ լաւ գաղափարներ ունի Կիրակի մեր։ Ինչ լաւ գաղափարներ քերթուածին մէջ և որքան թարմ պատկերներ ծալ ի ծալ հանդերձներու տակ։

Բոլոր քերթուածներուն մէջ, կրնանք ըսել նոյն պակասութիւնն է. վեհապանծ հովեր տալ ողերուն և արծուի թռիչքով երգել աւելի, Հիւր, Դաշտահանդէս, Ծաղիկը, Առուակը, և եւայլ փափուկ նիւթեր որոնց աւելի յարմար էր այլ փափուկ նիւթեր որոնց աւելի յարմար էր արտայտի խոնարհ թռիչքը, և սոխակի մելա-մաղձոտ գեղգեղանքը։

Հարկ է բանաստեղծութեան մէջ և խոր տրա-մաբանութիւն գնել. Վարդը առանց մասուրին հովը կը տանի. ծառն առանց արմատի տապատ կ'ելնայ։ Ապատ են և այն քերթուածները որոնք երենց ներքեւը հող չունին։ Բանաստեղ-ծութիւնը ճշմարտութիւն և իրականութիւն է ծութիւնը ճշմարտութիւն և իրականութիւն է գեղեցիկ գոյներու տակ։ Լեռնարշաւի մէջ Սօ-ֆեան ձիով կ'արշաւէ գէպի լեռն ի վեր և ձիան ձիով կ'արշաւէ գէպի լեռն ի վեր և ովկեաններու հետ կը տեսնէ և բարձր, գեսի ովկեաններու հետ կը տեսնէ և բարձր, գեսի զմրուխտ ափն ի վար։ Անշուշտ գիտակ մ'ալ ունէր հետը այդքան հեռուէն բաղ տեսնելու համար։

Սօֆեանի ոճը կարուկ է, այն նկարիչներուն կը նմանի որոնք ժամանակ մը չեղբի ծայրով կունտ կունտ ներկեր կը թափէին պատատէն վրայ և գոյներու անիմաստ հակադրութիւնները նկար կը կոչէին։ Նոյն հիւանդութեամբ բը-նուած է և այս հեղինակը։ Տարուած իր խանդէն ստէպ կ'ելնայ երկինքներէն վար մինչեւ տիմուտ փոսեր։ Այն որ նախ նորածագ արեգակին բարեւ կու տայ, ապա կը գտնայ նոյն տունին մէջ վայրի կատու և նապատակ հալածող։ Իմ կարծիքովս վ. Սօֆեանը պէտք է խոնարհ ոճին հետեւի, պէտք է ձերբազատուի որոտալից բառերէ, սովորական նիւթ մը խոշորացոյցով դիտելէն։ Վիշտ ողբերգ, (քիչ մը գրաբարնակ է վերնագիրը) կար ու չկար յաջող և իրական զգացում ունին, որովհետեւ հեղինակը գտած է նիւթը պատկերացնող խոնարհ բառեր։

Ոսկեդար գրութիւնը խելացնոր տարօրինա-կութիւն մ'ունի ամէն բան վերիվայր շրջած է, ուր ոտքը գլուխ է և գլուխն ալ ոտք. երկինքն ոտքերու տակ է և ոչ թէ երկիրս։ Այս ալ իրերը տեսնելու ամերիկեան ձեւ մ'է։ Կը փորձէ երբեմն հեգնանքներով խարազանել ներկայ դա-րը, անարժէք մարդերու խմաստութիւնը. երբ

«Շերիմներու կատարէն, ագռաւն ու բուն,
Շեփորեցին լոյս և օրէնք և գիտութիւն»։

Ինքն ալ արդէօք քիչ մը շատ չմ՝ շեփորեր այս բանաստեղծական դարուն մէջ, ի հարկէ ազդուած է երկրորդ մեծ պատերազմի արհա-ւիրքներէն և այնքան անմեղ արիւններու հո-սումէն։ Պատերազմի ազդեցութեան տակ են եօթը քերթուածներ. ուր բանաստեղծութեան տեղ Սօֆեան, ուղղակի բառերով աշխարհի և մարդկութեան դէմ թոյն և անէծք կը թափէ։ Ապա կը ծագի իր մէջ աղօթքի մխիթարական լոյսը, կը գիմէ Պարթեւ-Մաշտոցի, Լուսա-ւորչի կանթեղէն կ'ուզէ իր հոգեկան բաժինն ունենալ։ Կը գիմէ եկեղեցին որուն մեծդի դռներուն ներս կը ծաղկի գուր և գորով և սփո-փանքն հաւատքի։

Երբ Վահրամ Սօֆեան մեզի պէս երբ խո-նարհ մահկանացու կը գրէ և կը խորհի, իր քերթուածներն աւելի սրտի մօտ կ'ըլլան. կը դառնայ քնարական, ուր աւելի յաջող է, պատ-կերներն հարազատ երենց նուրբ երանգներով։

digitised by A.R.A.R.@

Ահա զգայուն տուն մը եր Սերն իմ քերթուածէն.

Աշխարհ գալէս, չէի զղջար ես երբէք.
Զէի սոսկար մահէն չար.
Մեկնելէս վերջ, անոյշ սերն իմ սրտաբեկ.
Եթէ եաս չը մեար:

Այս նոյն և համանման նիւթերու վրայ գրած է բաւական քերթուածներ. ուր հասարակ սերը չէ որ կ'երգէ, այլ հոգեկանը, կրնամ ըսել համաշխարհայինը:

Կ'անցնինք ապա խառն նիւթերու, պատահական և անձնական ապրումներու, որոնք կը կազմեն գրքին քնարական մասը: Ունի սիրահարական քառեակներ, ոչ հասարակ, այլ միշտ գեղարուեստական շղարշով: Սայեաթ-Նովայի նմանողութեամբ կը սիրէ նմանահնչիւն կրկնութիւններ յանգերու, հաճելի երեն և մեղի, վասն զի զգուշացած է չափազանցութիւններէ: Քերթուածներու ալպոմը կը վերջանայ Բանաստեղծ-ին նուիրուած տողերով, և երաւ է եր ըսածը բոլոր մուսաներու հաւասացեալներուն համար.

Մենք բանաստեղծ կը հիւսենք երգ.
Մեր սիրան է բաց և հոգին մերկ.
Ոչ շահ, ոչ փառք, ոչինչի տեր,
Ինչո՞ւ կ'երգենք մենք չենք գիտեր:

Սոֆիան պիտի ըլլայ մեր արդի բանաստեղծներէն սիրուած գեմք մը, եթէ նոյն իսկ Օշականը զինքն ալ չընդունի իր ասուածներու մէջ, երբ չփնտռէ վեհապանծ բառեր, ուռուցիկ պարբերութիւններ, երբ երգէ առաւելապէս եր նեբքին հոգեկան կեանքը, մարդկային սէրն ու վիշտը այնպէս ինչպէս պիտի երգեր սոխակը երեկոյեան թաւիշ շուքերուն մէջ իր սիրած վարդը:

* * *

Կ'անցնինք Փարիզ: Զարեհ Գաղազեան, 16 թերթի վրայ 13 տուն և 52 տող քառեակներ գրած է. նիւթն է ՄԱՍԻՍԸ ԿԸ ԽՕՍԻ, որ հրաւեր մ'է Մասիսի կողմէ իր ցիրուցան որդիներուն դառնալ հայրական հովանիին տակ և «Ըղալ արտիս մօտ, ոգեղր ու անշաղոր»: Եթէ Մասիսի իրական լեզուն այսքան ալքատ և անհրապոյր ըլլար, ոչ ոք Հայաստան կը դառնար, սիրելի Գաղազեան: Հարցուր Ա. Ահարոնեանին, Ա. Խաչատրեանին թէ Մասիսը ինչ հրահրող և գիւթիչ լեզու ունի: Շքեղ թուղթը, ամէն էջի վրայ վախտ տուն մը և ոչ Մ. Քէսպպէեանի ճաշակաւոր գեղազարդումները կրնան գրքիդ արժէք տալ: Մեղք թուղթին և տպագրութեան՝ այս սուղ ժամանակներուն մէջ:

* * *

Յարութիւն Տապաղեանի ԾԱՂԿԱԶՈՐԸ աւելի բախտաւոր է, գէթ 124 էջեր լեցուցած է և աշխատած է բանաստեղծ ըլլալ: Տապաղեանին կը պակսի գլխաւորապէս գրելու արուեստը. կարծես աշակերտական ոճ մ'ունի, որ կը տատամսի արտաքանական կերպով շարել եր գաղափարները, կը խարխափի լոյս և գեղեցկութիւն տեսնելու մշուշներու մէջէն: Լեզուն շատ ալքատ է և ոչ բանաստեղծութեան թռիչքներուն համեմատ: Կը շարէ բառերը երար քով առանց յօդի, առանց երաժշտականութեան, եր անկումները աւելի կը զգացուին երբ նեբքզական քերթուածներ կը գրէ ինչպէս եր Լուսարձակ շիրիմներու շարքը: Աւելի զգայուն և գրաւիչ պիտի ըլլար Հողին ձայնը կարդնեբուն մէջ երբ եր սիրելի Վասպուրականը կը գովէ, ուր ծնած և սնած է:

Մեայն Աղթամարը կարելի է փրկել քննադատներու ձեռքէն:

Տապաղեանի մէջ չէ պակսիր քնարական նուրբ երանգը. լաւ էջեր պիտի մնան եր Ծովէն եկաբ-ը, Արեւն ու հովը (էջ 9, 15) Աղբիւր մ'է լոյսի, Գեղջկուհին, Աշուղը, եթէ վերցնենք ասոնց մէջէն անշան լեզուական թերութիւններ:

Հեղինակին առաջին գրքին է Ծաղկաձորը և արդէն յաջողութիւն մը կարելի է համարել: Իրեն կը մնայ մաքրազարդել լեզուն, ընտրել գեղեցիկ գաղափարներն ու պատկերները սովորական ասուելիներէն: Խուսափել զիրար վանող պատկերներէ և նուիրուիլ աւելի հոգեկան, մտերիմ, և համամարդկային սիրոյ խորհուրդներուն: Իրեն չէ պակսիր խանդ և անկեղծութիւն ընտրած նիւթերուն համար: Եթէ Հողին ձայնը արուեստով ակար է, սակայն անկեղծ գրութիւն մ'է և այդ առաջին քայլն է նոր նուաճումներու, որուն լեսյոյս կը սպասենք ուրիշ հատորի մը մէջ:

* * *

Գահիրէէն կու գայ Ե. Գավալճեանի բանաստեղծական հատորը՝ Անգիսի անունով: Քերթուածներու սահմանափակ թիւը նշան մը չէ անշուշտ հեղինակին աւ արժանիքները սահմանափակելու: Առաջին ընթերցումով կը նշմարուի տեղական գոյնը, մինարէներու, արմաւենիներու մշուշոտ սուուերները, անապատի գեղին փոշին, կարաւանը ընթերցողին ընդ առաջ կ'ելլէն: Բայց այս տեղական գոյնը գործածուած է եբ շրջանակ իր պատկերներուն:

Յառաջացած տարիքով մէկու մը տպաւորութիւնը կը ձգէ այս հեղինակը, որ ուզեր է երիտասարդանալ և գժբախտաբար մշուշոտ առաւօտ մը արթնցած սկսեր է գրել:

Գրած է իր փոքրիկ կեանքը, հապճեպով, առանց երեսը լուալու և խաչ հանելու լաբիրինթեայի պէս: Գծած է տպաւորութիւններ ծովերու, գետերու, սիրային ուշացած պարանքներու, առանց ուշ դնելու լեզուական կանոններուն, բառերուն, քաղցրահնչունութեան, քերականական լեզու մը որուն տակառները թափեր են: Անկումներ և վերելքներ գաղափարներու, յաճախ երարու հակոտնեայ նոյն իսկ կարճ քերթուածի մը մէջ:

Ինչ կը հանդիպինք բանաստեղծական գեւտերու, և կատարեալ պատկերներու: Ունի երբեմն արտոյտի թռիչքներ, սակայն իր թեւերը չատ շուտ կը յոգնին և կ'իյնայ անխուսափելիօրէն գետնէ գետին: Նոյն իսկ առանց աւելորդ զարդերու և շրջանակի պատկերներու գործածութիւնը զինքը չի փրկեր կարուկ ոճի մը անունով:

Լաւ պիտի ըլլար որ յարգելի հեղինակը նախ արուեստով մշակեր իր բանաստեղծութիւնները և ապա հրապարակ ելլեր: Այս ուզինք որ ներկայ հատորիկը շուտով սպառի գէթ իր բարեկամներուն շրջանակին մէջ, երբ այդ կը տեսնուի արդէն իր երեւոյթներէն, և ունենանք մենք աւ փոքր բայց կատարելագործուած գործ մը:

* * *

Կ'անցնիմ Գեղամ Ադէմեանի, հինգ արարնոց Սիրվա Թատերախաղին: Տպագրուած է Փարիզ: Ադէմեան բաժնած է դերակատարները գրքին սկիզբը ինչպէս ընկալեալ սովորութիւն է: Երկու կուզ, երկու պառաւ, մէկ աղջիկ, քանի մը գեղջուկ-գեղջուհիներ: Մոռցած է Սահակ քահանան՝ գիւղի տէրտէրը, եթէ գիտմամբ չէ ընտրած, որովհետեւ իր գրութեան մէջ քահանային չէ թնայած ընտրեալ ածականներու տեսակէտէն զատարակ մը:

Առաջին տեսարանին մէջ կը յայտնուին գըլխաւոր դերակատարները: Գիւղացի Մարուքի Զիւմպիւլ 20-ամեայ աղջիկը, ուսեալ և արգիական. գաղտնի սիրած է երիտասարդ մը և հայրը կը լսէ, կը բարկանայ՝ իր տան պատիւը, իր Նամուսը ծանրօրէն վիրաւորուած է այդ արարքով: Խօսակցութիւնները երկար ու տափակ են, չկան իմաստուն բացատրութիւններ, կենդանի շարժումներ: Առաջին արարը պիտի յոգնեցնէ հանդիսականները:

Բ. Արարը նոյն գիւղացիի տան մէջ կը կատարուի, ուրեմն տեսարանը չի փոխուիր: Խօսակցութիւնը կը շարունակուի նոյն ասուելիներով, նոյն ախ ու վախով: Այս արարին մէջ Զիւմպիւլ կը յայտնէ իր սիրած երիտասարդին անունը: Հօրը բարկութիւնը նոյն բացատրութիւններով. մայրը անձարակ գթութիւն մը ցոյց կու տայ: Աղջկան սիրածը գիւղի վարժապետ է և իր հօր բարկութիւնն ու երդումները պատ է և իր հօր բարկութիւնը, մեծ ամբոստանի երկրորդ սեւ կէտ մը կը գտնեն, մեծ ամբաստանի վարժապետի մը անունը ըլլալ: Նորութիւն մը չէ մեր կրթական պատմութեան մէջ թէ ինչպէս հին ժամանակ ուսուցիչները արհամարհուած, անօթի և արգահատելի մարդիկ էին աղաներու մօտ: Այս երկու արարները կրճատուելով կրնային միանալ: Գ. արարին մէջ Զիւմպիւլ, Սիլվա կը կոչուի: Ինչո՞ւ այս փոփոխութիւնը: Արարը յանկարծ կը սկսի ոտանաւոր խօսակցութեամբ Սիլվայի և Գուրգէն վարժապետին մէջ. ապա արձակ, սիրոյ փոխատացութիւն մը որ կ'երկարի առանց արժէքի: Հովիւ խեչոյի մացառներու ետեւէն լրտեսուելիք Թիւնը երկու սիրահարներու խօսակցութեան, աւելի անձարակ գիւտ մ'է քան թէ խնդիրը թանձկելու և բարդութիւններ առաջ բերելու:

Դ. արարի մէջն ալ կը շարունակուի Զիւմպիւլի հօր պոռչտուքը: Քահանային տուած է շողոքորթի դեր մը, բայց վրան չատ բաց: Օտանի «Միջնորդ տէր պապան» ուզեր է օրինակել և չէ յաջողած: Ինչո՞ւ երբեմն քահանային ալ չտալ կոչումով հոգեւորականի վսեմ դերը, անշահախնդիր, պարտաճանաչ, և գիտնական:

digitised by A.R.A.R.@

տակից իր բարձր պաշտօնին։ Այս բացասական գիրը արդէն շատ շահագործուած է, և կ'երեւի հեղինակին հաճելի է։ Արարը կը վերջանայ գրեթէ ոչ ինչ աւելցնելով նիւթի բարդութեան վրայ։ Մէկ մարդ կը յամառի, կը պոռչտայ, երեք չորս մարդ կ'աշխատին, կը պողատին զայն մեղմացնել և համոզել. ահա ամբողջ դրամատիրութիւնը Թատերախաղի սկիզբէն ի վեր։

Կը հասնինք Ե. արարին։ Ահա եղածներուն արձագանգը գիւղի աղջիկներու բերնէն կը լսուի։ Ինչ անբնական կապ, Ջան գիւղիսի երգին և եղած փոփոխութիւններու մէջ. բռնաբռնաս ջանք մը շարժում դնելու և ամբոխ շահելու։ Վերջին այս արարին մէջ կայ շարժում, եռուզեռ։ Իր Մարուք հերոսը վատասիրտ մարդ է, որ ուրիշին ձեռքով մահափորձ կ'ընէ իր աղջկան սիրահարին վրայ։ Ցեռ չորս արար երկար և անշարժ խօսակցութիւններու, անթարթիթ մը մէջ, ամերիկեան կանիսրիներու պէս երկու հոգի կը մեռնին և մէկ հոգի ծանր վիրաւոր։ Լաւ եղաւ, գէթ Թատերախաղը կը վերջանայ, ապա թէ ոչ գեռ կրնար երկարիլ ծեր գիւղացի հօր բղաւումներով։

Իր հերոսները անձնագրոշմ չունին, բացի Մարուքէն որ քիչ մը յամառ է իր մտադրածին վրայ, և այդ նորութիւն չէ հեղինակին համար, քանի առջեւնիս ունինք Շերվանզադէի հայակապ գործերը. քանի ունինք Սունդուկեանցի ամբողջ արտադրութիւնները մի և նոյն հոգեբանութեամբ։ Դժուար է նորն ստեղծել և մանաւանդ աւելի դժուար Թատրոն գրելը անձնական ուժեղ նկարագիրներով։ Թատրոնը գրականութեան ամենէն դժուարին փորձաքարն է, լաւ է չմոռնալ քան մատնուիլ անյաջողութեան և ծափերու ունայն ակնկալութեամբ սրամտաշուք ունենալ։

Հ. ՎԱՀԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՀՐԱՀԱՆԳ

Ըզգաստանաս պիտի դուն, ոչ մէկ օրոր ու երգ
Պիտի յուզեն սիրաբդ ալ արշաւներով խօլավազ.
Ըզգինոշնաս պիտի դուն ծաղիկներու գեղով վառ,
Եթէ փոխուի պարտէզի անամպ գիշերն ալ գոհար։

Անոյշ խօսքի ոչ մէկ վարդ և բառերու նեռը սուր
Ըզպատճառեն պիտի քեզ ոչ մէկ հեշտանք ու սարսուռ,
Պիտի մոռնաս մինչեւ իսկ յուշերն անգամ անցեալին.
Ջանոնք երբեք մի խորհիր, թող որ ձիւնի պէս հալին։

Պիտի մոռնաս, ուրանաս եթէ նոյնիսկ այցի գայ
Քնքշամարմին Սէրը քեզ, երբեւ Թրթռուն լուսընկայ,
Երբոր խրզեն ամէն կապ կեանքի արագ վաղքին հետ,
Պիտի իշխէ մէջդ յաւէտ անդորրութիւն մ'արփաւէտ։

Ու տաղերուդ մէջն անգամ խաղաղութիւն թող սիրէ,
Եւ մուսաներդ հեռուէն և լուռ սիրով լոկ սիրէ. —
Ցեսէք ինչպէս անսացի պատուէրներուն այս բոլոր,
Սիրաբս ըմբոստ կը թնդայ, ոսկայն, նորէն մարտագոռ։

Ֆիլատելֆիա, Մարտ 8, 1947.
Հիւանդանոցին մէջ։

ՅԱԿՈԲ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀԱՍՍՌ-ԱՌՆ ԳՍՓ
Հ. Ա. Մանասեան
Ա. Բաղրամեան անվ.

ԼՈՒՑԱ ՏԵՍԱՆ

ՅԱԿՈԲ Վ. ԽՐԻՄԵՑԻ

ՅԱՂԱԳՍ ԱԶԳԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆՑ
ԲԱԺԱՆՄԱՆ
(Համեմատական հրատարակութիւն երկրորդ ձեռագրին հետ) էջ 50
Հրտ. Հ. ԽՈՐԷՆ Ճ.

Փ. ՄՈԼՆԱՐ
ՓԱԼ ՃԱՄԲՈՒ ՏՂԱՔԸ
Թրգմ. բնագրէն
Հ. ԱՆԴՐԷԱՍ ՖՈԿԱԼԵԱՆ էջ 232

POESIE
in lingua armena di
VAHAN HOVHANNESSIAN
Tradotte dall'Autore e rese in versi sciolti Italiani da
FILIPPO BASLINI
Pag. 268 Prezzo netto L. 250.-

"ԲԱԶՄԱՎԷՊ"ի ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐ

ԵԳԻՊՏՈՍ Հ. Քերոբէ Վ. Զրաքեան, Միսիր. Վարժարան Աղեքսանդրիոյ, 18 Rue Station, Shutz.
ՀԱԼԷՊ Հ. Եսայի Գոյուզեան, Միսիրարեան Վարժարան Հալէպի.
Հ. Աւետիք Ծովեան, 22 Rue Stendhal, Paris (20)
ՓԱՐԻԶ – Պր. Բարգէն Պոտոսեան, Բաժնեգիրի վճարումը կատարել կամ Պր. Բարգէն Պոտոսեանին և կամ Սէրի Մուրատեան վարժարանի Մատակարարութեան. C. C. P. 555.84
ԼՈՆԴՐԱ – Պր. Արշակ Սաֆրաստեան, 18 Eton Villas, London N. W. 3.
ՊՈՍԹՐՆ – Պր. Ենովք Լաչինեան, 268 Northampton St. Boston 18, Mass.
ՊՈՒԷՆՈՍ ԱՅՐԷՍ – Պր. Փանոս Էօրնէքեան, C.nel Niceto Vega 5531.
ՄԻԼԱՆ – Օր. Պերճուհի Պոզոսեան, Viale Porta Vercellina 1, Milano.

digitised by A.R.A.R.@